

mu a popisuje, jakým způsobem je možné systematicky zpracovávat již sebraná data z různých zdrojů a jak vytvořit systematické přehledy výsledků různých studií z určité oblasti.

Úplně na závěr je čtenář/ka zběžně seznámen/a s některými informačními technologiemi, které mu/jí mohou ulehčit organizaci a analýzu kvalitativních dat, a získá odkazy na mnoho dalších zdrojů informací o kvalitativním výzkumu pro případ hlubšího zájmu o tuto metodologii.

Celkově je publikace pojata především jako věcný a (pokud možno) objektivní přehled, který má zájemci o kvalitativní výzkum poskytnout potřebné informace o různých metodách a základních postupech výzkumu. K tomu přispívá také množství tabulek, grafů či obrázků, jež názorně shrnují, co bylo řečeno v textu, a zvyšují jeho přehlednost. Autor vychází z mnoha zdrojů, které třídí, srovnává a diskutuje. Stručně shrnuje charakteristiky různých metod, jejich výhody a nevýhody, porovnává je s jinými a ukazuje základní postup jejich použití. Text je proto charakteristický velkým množstvím výřků a někdy působí poněkud schematicky. To je částečně vyváжено příklady z různých výzkumů, které jsou jasnou ukázkou aplikace jednotlivých metod. Čtenář/ka se v nich navíc seznámí s některými klasickými výzkumy provedenými pomocí kvalitativních metod, jako je například výzkum Znanieckeho a Thomase Polský rolník v Evropě a Americe, studie Chlapci v bílém od Beckera a kol. a mnoho dalších z oblasti pedagogiky, sportu, medicíny apod.

Kvůli širokému záběru a snaze představit různé metody a aspekty kvalitativního výzkumu není většina témat rozvedena příliš do hloubky, a proto publikace působí spíše jako nabídka různých alternativ, z nichž si každý může vybrat tu, jež mu vyhovuje nejvíce, a prostudovat si ji podrobněji v další, specifičtější zaměřené literatuře. Na rozdíl od Silvermanovy knihy „Ako robiť kvalitativný výskum“, která vyšla ve stejném roce ve slovenském překladu, se kniha nejeví jako pří-

liš vhodná coby návod, který by výzkumníka/ici provedl celým procesem výzkumu. Chybí v ní totiž větší provázanost mezi jednotlivými fázemi výzkumu, rozsáhlejší diskuse praktických problémů, jež se při výzkumu řeší, nebo například rady týkající se toho, jak si definovat téma a výzkumnou otázku, zda je možné v kvalitativním výzkumu zobecňovat, jak kombinovat více metod sběru dat (např. pozorování s rozhovory apod.), jakým způsobem použít teorii apod. Její deskriptivní charakter a přísné logická struktura působí ve srovnání se Silvermanovou knihou stroze a učebnicově a čtenář/ka si sám/sama musí vybrat a pospojovat informace, jež potřebuje. Přesto, nebo možná právě proto, se zde objevuje více konkrétních a systematicky uspořádaných údajů o jednotlivých metodách, o jejich hlavních charakteristikách, zdrojích, využití apod. Publikace tak může být dobrou pomůckou pro studenty, kteří se s kvalitativním výzkumem teprve seznamují, neboť jim přehledně a poměrně přístupným způsobem odkrývá pohled do mnoha zákoutí kvalitativních metod. Zároveň ji využijí i zkušenější výzkumníci, kteří díky ní mohou získat ucelený přehled různých metod a přístupů kvalitativního výzkumu, a navíc v ní objeví i některá témata, jež se v jiných publikacích o kvalitativním výzkumu příliš nevyskytují, jako je například problematika smíšeného výzkumu či evaluace.

Kateřina Danielová

Jiří Musil, Ivo Bayer, Hynek Jeřábek, Petr Mareš, Libor Prudký, Markéta Sedláčková, Tomáš Sirovátka, Jiří Šafr:
Pojetí sociální soudržnosti v soudobé sociologii a politologii
Praha, FSV UK CESES 2004, 82 s.

Badatelskou prioritou Centra pro sociální a ekonomické strategie (CESES) je výzkum problematiky sociální soudržnosti. Jedním z pilotních výstupů tohoto projektu je sborník „Pojetí sociální soudržnosti v soudobé

sociologii a politologii" (82 stran). Jsou zde obsaženy příspěvky Jiřího Musila, Jiřího Šafra a Markéty Sedláčkové, Ivo Bayera, Libora Prudkého, Petra Mareše a Tomáše Sirovátky i Hynka Jeřábka.

Studie je uvedena článkem Jiřího Musila: „Současná pojetí sociální soudržnosti a Česká republika“. Autor rozlišuje tři roviny analýzy problému sociální soudržnosti – mikro-, meso- a makro-dimenzi. Dále rozlišuje pět dimenzí sociální soudržnosti: 1. sociálně strukturální dimenzi, 2. institucionální dimenzi, 3. kulturní a symbolickou dimenzi, 4. dimenzi identit a 5. dimenzi aktivit (s. 10). Celá typologie se ale zdá být poněkud nahodilá a není jasné, na základě jakých kritérií autor zvolil zrovna těchto pět dimenzí. Z definic uváděných autorem není srozumitelné, v čem se odlišuje sociálně strukturální od institucionální dimenze. Dále není jasné, jaký je vztah dimenze akční (český překlad anglického *action* je ale jednání, nikoli akce), která se podle Musila týká „voleb jednotlivých aktérů v dané komunitě, či společnosti, tj. například rozsahu participace v kolektivních akcích, aktivit v různých typech sdružení, rozsahu sociální interakce a kontaktů obecně“ (s. 10), a sociálně strukturální dimenze, která mimo jiné zahrnuje „mechanismy sociální inkluze a exkluze, příležitosti k přístupu do různých typů sociálního prostředí“ (ibid.).

Definice jednotlivých dimenzí jsou vůbec podány velmi vágně, a čtenář proto nepochopí, v čem je rozdíl mezi Musilovou definicí kulturní a symbolické dimenze, která „zahrnuje míru toho, jak jsou chápány a zastávány víry, hodnoty a normy chování, jak jsou internalizovány (sic!) pospolitostní symboly, umělecké symboly a jazyk“ (ibid.), a úrovní identit, neboť pojem internalizace se velmi úzce vztahuje k pojmu identity. Nelze autorovi upřít, že názvy jím uvedených dimenzí obsahují jasný sémantický rozdíl, to však nelze říci o jím uváděných definicích.

Kromě pěti dimenzí a tří úrovní pojmu sociální soudržnosti Musil také rozlišuje šest typů soudržnosti české společnosti:

1. soudržnost založenou na hodnotách tradiční středoevropské společnosti,
2. soudržnost vytvářenou procesy klasické modernizace,
3. soudržnost založenou na zkušenosti obrany, diskriminace a pronásledování v období nacismu a komunismu,
4. soudržnost lidí, kteří se vnitřně ztotožnili s ideologií a realitou komunistického režimu a nepřijali změny po roce 1989,
5. soudržnost nových hospodářských, politických a mediálních elit po roce 1989,
6. soudržnost reflexivní modernity, společnosti vědění, rovnováhy individualismu a společenské zodpovědnosti. (s. 14)

Smyslem Musilovy typologizace je podat výčet historicky vzniklých typů soudržnosti české společnosti. V tomto kontextu Musil uvádí poněkud sporný výrok, že „míra různorodosti, kterou se v tomto ohledu vyznačuje česká společnost, je pravděpodobně z evropského hlediska nadprůměrně vysoká“ (s. 13). Toto tvrzení není náležitě doloženo a je možné ho považovat za problematické s ohledem na obecně přijímaný názor o vysoké míře kulturní homogenity české společnosti.

V kapitole „Soudržnost, integrace a solidarita“ se Musil pokouší o zařazení pojmu soudržnosti do obecného pojmového rámce. Zde se dopouští poněkud nepřesné interpretace Niklase Luhmanna a Talcotta Parsonse, když tvrdí:

„Německý sociolog Niklas Luhmann modifikoval Durkheimovy úvahy zdůrazňováním toho, že integrace moderních společností není založena na diferenciaci rolí a na hierarchii, nýbrž na funkční diferenciaci jednotlivých subsystémů společnosti. V podstatě tím vyjádřil stanovisko podobné tomu, které před ním formulovala americká funkcionalistická škola pod vedením Talcotta Parsonse.“ (s. 9)

Podle mého názoru je uvedená interpretace sporná. Domnívám se totiž, že ve funkcionalistické teorii proti sobě nelze klást diferenciaci rolí a funkční diferenciaci jednotli-

vých subsystémů společnosti, neboť například diferencovaný politický subsystém společnosti předpokládá sadu politických rolí, protože subsystémy společnosti se neskládají z aktérů, nýbrž z rolí. Součástí politického systému nejsou osobnosti lidí ve všech aspektech jejich vlastní existence, ale role, které tyto osobnosti hrají.

Bezesporu nej kvalitnější součástí sborníku je stať „Koncepty a indikátory sociální koheze – východiska empirických výzkumů“ Jiřího Šafra a Markéty Sedláčkové. První rovinu představuje problematika vytváření a udržování sociálního řádu (s. 18), rovinu druhou pak charakteristiky společností a skupin jak na makrosociální, tak na mikrosociální úrovni.

Autoři rozlišují tři typy teorií sociálního řádu: utilitaristickou, konsensuální a konfliktualistickou linii. V oblasti výzkumu sociální koheze hovoří o problematice mikrosociologie, biosociologie a analýze koheze liberálně demokratických režimů.

Dále se autoři pokoušejí o definici pojmu koheze. Vycházejí z intuice, že společnost je kohezivní, pokud „drží pohromadě“ (s. 20). Zmiňují Morenovu definici sociální koheze jako sil, „které udržují jedince uvnitř skupin, ve kterých se nacházejí“ (s. 20). Dále citují definici kanadské komise zabývající se problematikou sociální koheze v Kanadě. Sociální koheze představuje „pokračující proces rozvoje společenských navzájem sdílených hodnot, společných výzev a příležitostí v Kanadě, založený na vědomí důvěry, víry a vzájemnosti mezi všemi Kanadany“ (s. 20).

Následuje výčet dimenzí sociální koheze. Rozlišují: 1. společné hodnoty a občanskou kulturu; 2. sociální řád a sociální kontrolu; 3. sociální solidaritu a snižování majetkových rozdílů; 4. sociální síť a sociální kapitál a 5. lokální sounáležitost a identitu. Dále se autoři věnují problematice operacionalizace pojmu sociální koheze a sociálnímu kapitálu jako dimenzi sociální koheze.

Ivo Bayer v následujícím příspěvku popisuje „Sociální soudržnost z pohledu ně-

mecké sociologie“. Autor míní, že „neexistuje žádné specificky německé pojetí sociální soudržnosti, které by německou sociologii vymezovalo vůči sociologiím jiných zemí.“ (s. 36) Ivo Bayer konstatuje, že problém sociální soudržnosti není prakticky nikde pojednáván jako centrální téma, a proto pouze klasifikuje přístupy a badatelská témata, která s problematikou sociální soudržnosti těsně souvisí. Jmenuje zde 1. problematiku sociálního kapitálu; 2. tradiční německou debatu o vztahu pojmů pospolitosti a společnosti; 3. debaty navazující na Tocquevillovo pojetí demokracie (zde ale neodkazuje na žádného německého autora, pouze na Almonda a Verbou, jejichž knihu z roku 1963 chybně nazývá „Civic society“ (viz s. 42) a nikoli: „Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations“ – chybný název je ale uveden pouze v textu, v seznamu literatury je uveden správný název) a 4. teorie komplementarity občanské společnosti, ekonomiky a státu.

Dále klasifikuje jednotlivé diskurzy problematiky sociální soudržnosti, kde rozlišuje: 1. diskurz v rámci sociologických teorií moderny; 2. diskurz v rámci občanské společnosti a občanství; 3. diskurz v rámci sociálního státu.

S politováním je třeba konstatovat, že autor nezmiňuje tradici německého neofunkcionalismu, představovanou autory, jako je Richard Münch, Bernard Giesen a Jens Jetzkowitz, pro které představuje problém integrace (a tedy i soudržnosti) moderních společností centrální téma jejich bádání. (Komplexní teorii integrace moderních společností podal Richard Münch ve stati: „Elemente einer Theorie der Integration moderner Gesellschaften. Eine Bestandsaufnahme“ z knihy Richard Münch. *Globale Dynamik, lokale Lebenswelten. Der schwierige Weg in die Weltgesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1998. s. 27–67.) Je paradoxní, že v seznamu literatury článku o německé sociologii je citován Almond s Verbou, Bourdieu a Fukuyama, ale zato chybí například takový Armin Nassehi nebo Uta Gerhardt, u Luhmanna je citována pouze jedna kniha.